

18. Циганенко Л. Ф. Предводители дворянства Південноукраїнських губерній Російської імперії кінець XVIII – початок XX ст. [Електронний ресурс] / Л. Ф. Циганенко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2011-3/11_tciganenko.pdf.

Надійшла до редколегії 20.01.2012

УДК 94 (477.63) «18/19»

Л. В. Гриженко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТАН МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

Розглянуто загальний стан медичного обслуговування жителів міст Катеринославської губернії на межі XIX–XX ст.

Ключові слова: медичне обслуговування, лікарні, аптеки, медичний персонал, міське населення.

Рассмотрено общее положение медицинского обслуживания жителей городов Екатеринославской губернии на рубеже XIX–XX вв.

Ключевые слова: медицинское обслуживание, больницы, аптеки, медицинский персонал, городское население.

The general of medical service of the urban population of Katerinoslav province is considered on verge of the 19–20-th centuries.

Key words: medical service, hospitals, pharmacies, medical personnel, urban population.

Стан медичного забезпечення значною мірою впливає на рівень життя та добробут населення. Тому глибоке вивчення медичного обслуговування є надзвичайно важливим. Через діючу в містах Катеринославської губернії систему охорони здоров'я можна простежити розвиток урбаністичних та демографічних процесів, визначити рівень смертності та народжуваності, оцінити масштабність поширення громадської та приватної благодійності. Безумовно, це допоможе відтворити і загальну картину благоустрою міського середовища регіону, а разом з тим – особливості розвитку капіталістичного суспільства наприкінці XIX – початку XX ст. у цілому.

У дореволюційній науковій літературі тема стану медичного обслуговування залишилася осторонь уваги дослідників. Натомість у радянській історіографії це питання знайшло своє відображення лише в загальних дослідженнях, присвячених вивченню становища робітничого класу в період становлення капіталістичного ладу. Серед них перш за все треба згадати праці Я. І. Лівшина, Ф. Є. Лося, О. О. Нестеренка [34; 36; 39]. У дослідженнях сучасних вітчизняних науковців – Т. Д. Липовської, В. Б. Молчанова, В. С. Старостіна, А. Ф. Стародубова – розширюється спектр проблем стосовно вивчення питань медичного обслуговування населення у модернізаційну добу [35; 38; 65; 67].

Вагоме значення у висвітленні даного питання має масив історичних джерел, що представлений звітами і постановами губернських та повітових земських зборів, звітами катеринославських губернаторів, лікарсько-санітарними хроніками, пам'ятними книгами та довідковими виданнями, матеріалами Загальноросійського перепису населення 1897 р. Досить інформативними тут є також дореволюційні періодичні видання.

Завдання даної статті полягає у дослідженні стану медичного обслуговування населення в містах Катеринославщини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. крізь призму вивчення динаміки розбудови закладів лікарської допомоги (лікарень, аптек, аптечних відділень), забезпеченості медичним персоналом, діяльності благодійних товариств та організацій.

Необхідно зазначити, що в Російській імперії всі медичні заклади підпорядковувалися Міністерству внутрішніх справ, яке здійснювало загальний медико-санітарний нагляд, а на місцях – губернському правлінню при канцелярії губернатора [38, с. 161]. Створення лікарняних закладів і участь у проведенні заходів зі збереження здоров'я населення, розвиток лікарняної допомоги та пошук шляхів до поліпшення місцевих умов у санітарному відношенні – все це, згідно міського положення 1892 р., належало до прерогатив органів міського громадського управління.

У період становлення ранньоіндустріального суспільства потреба в існуванні розвинутої мережі закладів медичної допомоги ставала все більш відчутною. Головна ж перешкода у вирішенні цього питання полягала у недостатньому фінансуванні медичної галузі, про що часто згадувалося у звітах губернської та повітових управ Катеринославщини [54–57]. Зі свого бюджету на медичне обслуговування населення найбільше виділяв Катеринослав – майже 11 %. Значно меншою ця сума була в інших містах губернії: Олександрівськ – 5,9 %; Маріуполь – 5,1 %; Слов'яносербськ – 4 %; Бахмут – 3,9 %; Павлоград – 2,8 %; Новомосковськ – 2,5 %; Верхньодніпровськ – 2,5 %; Луганськ – 1,7 %. У середньому витрати міст регіону, що стосувалися сфери медицини та санітарного благоустрою, на одну особу складала лише від 10 до 50 коп. [33, с. 229].

Наведені дані переконують, що міста намагалися якомога менше витратити на медицину, покладаючи основні витрати у сфері охорони здоров'я безпосередньо на населення. Тому не викликає подиву той факт, що значна частина городян була змушена звертатися до знахарів. Останні ж скоріше заліковували, а не виліковували хворобу, що зовсім не відповідало якості медичної допомоги.

Зрештою, забезпечення міського населення лікарняною допомогою з боку міських громадських управлінь треба визнати недостатнім. На кінець ХІХ ст. лише 12,4 % від загальної кількості міст Російської імперії мали власні лікарні [33, с. 231]. До того ж наявна кількість ліжок зовсім не відповідала чисельності міського населення. Це вело, з одного боку, до переповнення лікарень, що вкрай несприятливо позначалося на загальному стані лікарняної справи, а з іншого – спричиняло, за відсутністю вільних місць у лікарнях, велику кількість відмов у прийомі хворих.

Та у порівнянні із загальним станом розвитку медичних послуг у містах Російської імперії, міста Катеринославської губернії мали все ж більш-менш задовільне медичне обслуговування. Варто взяти до уваги хоча б той факт, що лише 26 % міст царської Росії надавали населенню в тій або іншій мірі медичну допомогу з власного бюджету. У решті ж міст, тобто майже у $\frac{3}{4}$ загальної їх кількості, такого роду допомога взагалі була відсутня.

У свою чергу, найменш забезпеченими лікарняною допомогою у регіоні за кількістю медичного персоналу, лікарень та аптек можна вважати Новомосковськ, Павлоград, Бахмут та Слов'яносербськ. Про недостатність медичного обслуговування, зокрема, свідчить співвідношення у містах Катеринославщини кількості лікарень та ліжок до кількості населення. Так, на кінець 80-х рр. ХІХ ст. за середньостатистичними даними одна міська лікарня губернії обслуговувала понад 8 703 городян (приблизно 4 % від загального складу населення міст) [43, с. 54]. Причому найкраща ситуація була в Олександрівську та Верхньодніпровську, де співвідношення лікарень до кількості городян складало 1:2 451 та 1:3 836 відповідно. В інших містах краю ця картина була значно складнішою, що, у свою чер-

гу, було пов'язано із більшою щільністю населення: у Луганську – 1:5 181; Бахмуті – 1:7 550; Маріуполі – 1:8 951; Новомосковську – 1:9 349; в Катеринославі – 1:9 620 [43, с. 53].

На початку ХХ ст. питання розширення мережі лікарень у містах губернії так і не було вирішено. Навпаки – ситуація тільки погіршилася. Тепер, за нашими підрахунками, на одну міську лікарню в регіоні припадало в цілому аж 10 720 городян. Зокрема, в Словоносербську це співвідношення становило 1:3 901; Маріуполі – 1:5 362; Верхньодніпровську – 1:5 400; Павлограді – 1:10 314; Олександрівську – 1:14 459; Бахмуті – 1:16 760; Новомосковську – 1:21 605; Луганську – 1:34 222 [51, с. 35]. У першу чергу на це вплинуло посилення урбанізаційних процесів, коли будівництво лікарень не встигало за швидкими темпами зростання міського населення губернії.

Не була вирішена згадана проблема і до початку Першої світової війни, коли на одну міську лікарню припадало вже 14 055 жителів міст регіону. А саме: у Словоносербську – 1:2 020; Верхньодніпровську – 1:6 081; Павлограді – 1:9 571; Маріуполі – 1:10 265; Бахмуті – 1:12 573; Олександрівську – 1:12 701; Новомосковську – 1:13 439; Луганську – 1:20 104; Катеринославі – 1:20 739 [53, с. 42]. З вищенаведених даних помітно, що ситуація дещо покращилася лише в окремих населених пунктах, серед яких варто виділити Бахмут, Олександрівськ, Новомосковськ, Павлоград, Словоносербськ та Луганськ. Проте, це аж ніяк не поліпшило загальну картину щодо будівництва необхідної кількості лікарень у міському просторі губернії.

Водночас слід звернути увагу на такий фактор, як кількість лікарняних ліжок у містах. Останній чинник достатньо наочно характеризував стан медичного обслуговування міського населення. Так, якщо у 1880 р., за підрахунками автора, проведеними на підставі оглядів Катеринославської губернії та довідкових видань («Города России в 1904 году» та «Города России в 1910 году»), на одне ліжко припадало 210 городян, то згодом ця цифра змінювалася наступним чином: у 1887 р. – 172 особи; в 1897 р. – 186 осіб; 1905 р. – 209 осіб; 1910 р. – 458 осіб; в 1914 р. – 464 особи [42; 43; 48; 16; 17]. Усе це не дає можливості казати про стабільно задовільний стан організації лікарняної справи у губернії. Додамо також, що середня вартість річного утримання лікарняного ліжка визначалася в той час у сумі від 90 крб до 350 крб [33, с. 250].

Характерним показником надання населенню Катеринославської губернії медичних послуг було й поступове розширення в містах регіону мережі аптечних закладів і відділень. Так, у 1880 р. на 1 вільну* аптеку припадало 6 676 міських жителів, в 1890 р. – вже відповідно 7 803 особи; в 1900 р. – 6 926, 1910 р. – 3 654, 1914 р. – 3 469 осіб. Однак, якщо брати до уваги загальну кількість аптечних закладів та відділень, що функціонували при міських лікарнях, фабриках та залізницях, то цей показник буде помітно вищим, до того ж з роками він тільки зростав. Так, якщо наприкінці 80-х рр. ХІХ ст. їх співвідношення до міського населення, за нашими підрахунками, складало 1:7 803, то у 1910 р. – вже 1:2 009 [17, с. 570]. Така інтенсивність зростання закладів аптечного обслуговування на робочих місцях, принаймні формально, свідчила про усвідомлення населенням їх ролі у питаннях отримання необхідної медичної допомоги.

Разом з тим, варто наголосити на достатньо нерівномірному розподілі закладів аптечного обслуговування у містах краю. Чільні позиції тут посідав губернський центр, де діяло понад 31 % від загальної кількості всіх міських аптек та ап-

*Масмо на увазі аптеки, розміщені в окремих, спеціально збудованих для їх функціонування приміщеннях. Такі аптеки для повноти вивчення варто виділити в окрему категорію, адже на межі ХІХ–ХХ ст. переважна більшість аптек діяла при заводах, фабриках, промислових організаціях тощо.

течних відділень Катеринославщини (по 13 % припадало на Бахмут, Луганськ і Маріуполь, по 6 % – на Новомосковськ, Павлоград, Словоносербськ). Слід відзначити і такий факт. Якщо на початку 1880-х рр. близько 65 % всіх аптечних закладів губернії були зосереджені у містах, то вже наприкінці першого десятиліття ХХ ст. лише 32 %. Проте це ніяк не зменшує значення міста у наданні медичних послуг населенню, скоріше ці дані фактично підтверджують факт розширення мережі аптечних закладів у повітах губернії.

У цілому ж, у порівнянні з сільським, міське населення знаходилося у значно кращому становищі щодо надання медичної допомоги. Тим паче, що у містах, крім міських лікарів і фельдшерів, працювали ще лікарі урядові, земські та приватні. Загалом на межі ХІХ–ХХ ст. лікарняна допомога в селах співвідносила до такої ж у містах як 1:10 [54, с. 502]. Так, якщо в 1880 р. у губернії один лікар у середньому припадав на 12 679 жителів, то в містах – на 8 867 жителів. Зокрема, у Словоносербську це співвідносилося дорівнювало 1 до 5 161, у Верхньодніпровську – 1:5 569; Олександрівську – 1:5 965; Катеринославі – 1:6 450; Новомосковську – 1:7 674, у Бахмуті – 1:8 837 [42, с. 40]. Через десять років ситуація в цьому плані дещо покращилася. У Луганську це співвідношення вже складало 1:2 546; у Верхньодніпровську – 1:1 269; Олександрівську – 1:3 367; Катеринославі – 1:1 550; Новомосковську – 1: 5 818; Бахмуті – 1:2 458; Павлограді – 1:4 066 [49, с. 36]. У свою чергу станом на 1910 р. один міський лікар припадав на 1 963 городян, а в губернії в цілому – на 6 916 осіб [17, с. 571]. Останнє переконливо свідчить про суттєве збільшення кількості медичних працівників, підготовкою яких займалися на той час фельдшерська школа при губернській земській лікарні, фельдшерська школа М. С. Ерліха, акушерські школи при пологових притулках, лікарняна школа з лікування зубів Р. Ю. Вебера, Г. Ф. Львова, А. І. Шрейдера.

Треба зазначити, що серед медичних кадрів Катеринославської губернії найбільший відсоток склали фельдшери (26 %) та лікарі (20 %). Не менш популярними були дантисти (5 %) та акушери (10 %). Водночас у містах регіону досить нестабільною була кількість віспощеплювачів. Згідно підрахунків автора їх чисельність з роками поступово знижувалася: якщо в 1880 р. вони склали 34 % від загальної кількості міського медичного персоналу, то в 1896 р. – 10 %, в 1903 р. – лише 1 %, а в 1910 р. й взагалі менше відсотку – 0,4. Таке різке зменшення чисельності цієї категорії медичних працівників виступає прямою залежністю стосовно поширення епідемічних захворювань: чим масштабнішими були епідемії, тим більшою була у них необхідність і навпаки. Власне, це було одним із прикладів прояву бюрократичності тогочасного правлячого режиму щодо розвитку системи охорони здоров'я в країні. Водночас зовсім неорганізованою та випадковою була лікарняна допомога, яку міське населення отримувало від урядових міських лікарів, що цілком пояснюється як паралельним наділенням останніх медично-поліцейськими обов'язками, так і мізерністю їх грошового утримання.

Необхідно також зазначити, що головною особливістю дореволюційної медицини було домінування приватної лікарняної практики. За малочисельності та слабкій оснащеності міських лікарень, існувала достатньо велика кількість добре обладнаних приватних медичних установ. Тогочасна преса була переповнена оголошеннями про прийом або відкриття різнопрофільних медичних кабінетів. Найпопулярнішими серед них у містах Катеринославської губернії були «Жіноча лікарня та пологовий притулок лікаря М. П. Колпакова» (м. Катеринослав), «Водолікувальна лікарів Самуїла Лазаревича-Айзенштата та Сабсовича» (м. Катеринослав), «Приватний кабінет зубного лікаря С. Г. Бердичевського» (м. Маріуполь), «Лікарняний кабінет лікаря Файнберга» (м. Луганськ), «Приватний кабінет зубного лікаря Е. А. Глік'яна» (м. Новомосковськ) та багато інших. Зазвичай у приватному медичному закладі платня за консультацію складала 50 коп, за скликання

консилиуму – 3 крб, за операцію – визначалася домовленістю за взаємною згодою [5, с. 14]. У зубних лікарнях, діяльність яких з роками ставала все популярнішою серед міського населення, платня за вставляння штучних зубів становила від 1 крб 50 коп і більше, накладання пломби – від 75 коп [37, с. 1].

Заслуговує на увагу й питання взаємозв'язку якості надання медичних послуг із платоспроможністю городян. Слід наголосити, що піддані імперії Романових, які перебували на державній службі, а саме: військові, пожежники та поліцейські, мали право безкоштовного лікування у державних медичних закладах [38, с. 162]. Як правило, верхи суспільства мали можливість користуватися послугами більш якісного приватного медичного обслуговування. Однак, варто наголосити, що навіть серед представників дворянського стану було чимало тих, хто не міг оплатити своє лікування. У постановах сесійних засідань Катеринославських губернських земських зборів про це досить часто йшла мова. Зокрема, у постановах XXIII чергової сесії 1888 р. зазначалося, що «дворянка Харитина Сотникова через своє зубожіле становище..., дворянин Петро Кирилов за цілковитою відсутністю майна... – виявилися не спроможними сплатити гроші за своє лікування в губернській земській лікарні» [60, с. 182].

Водночас малозабезпечені верстви міського населення Катеринославщини були практично позбавлені належної лікарняної допомоги. Відповідно на сторінках тогочасної преси часто розміщувалися звернення з проханням надати грошову допомогу для лікування тяжкохворих: «...До уваги добрих людей! Просимо матеріально підтримати М. Робінзон, яка через повну бідність не може вилікувати хворе серце. Кошти надсилати до редакції» [65, с. 3].

Тож представники найбільш незахищених верств населення міст (селяни, міщани, ремісники) змушені були звертатися по безкоштовну медичну допомогу до місцевих благодійних закладів. Адже саме подібні заклади, що існували за рахунок внесків багатих городян, надавали допомогу немічним та зубожілим [18, ф. 469, оп. 1, спр. 10, арк. 12].

Чимало багатіїв заповідали містам значні капітали на будівництво лікарень, притулків та на інші благодійницькі витрати. Так, в історії Катеринославщини навки викарбувалися імена відомих благодійників – Г. Алексєєва, І. Тіссена, Д. Пчолкіна, «іменні капітали» яких значно поповнювали бюджети міст. У цьому плані варто також згадати генерала Гершау, який у 1891 р. пожертвував 10 тис. крб на створення притулку для душевно-хворих жінок у Катеринославі [61, с. 425]. У 1902 р. у місті було відкрито дитячу лікарню за рахунок іменного капіталу вдови катеринославського купця І. І. Остроухової (понад 140 тис. крб) [66, с. 112]. А в 1912 р. на кошти катеринославського купця І. М. Алексєєнка (652,5 тис. крб) було побудовано дитячу лікарню, значення якої важко переоцінити [24, с. 98]. У свою чергу почесний громадянин О. Хараджаєв у 1894 р. пожертвував 30 тис. крб на будівництво міської лікарні в Маріуполі [62, ф. 1284, оп. 241, д. 159, л. 129]. Близько 3 500 крб на будівництво Олександрівського дитячого притулку в Новомосковську пожертвували титулований радник О. Лебедев, купці І. Петренко та Д. Мінаков [25, с. 332].

У справі охорони здоров'я на допомогу городянам приходили не тільки окремі благодійники, а й різні добродійні товариства, які, як правило, створювалися за участі губернаторів, представників купецького та дворянського стану. Найпопулярнішими з них були Товариства опіки дітей (Катеринослав, Верхньодніпровськ, Маріуполь), Катеринославське Братство Христа Спасителя для допомоги сліпим, Благодійницьке Товариство імені лікаря І. В. Лешко-Попеля (Катеринослав), Ощадно-благодійницьке товариство допомоги бідним та хворим євреям (Верхньодніпровськ), Товариство для опіки нужденних графа Ф. Е. Келлера, Медичне товариство (Маріуполь), товариство «Швидкої медичної допомоги» (Катеринослав) та багато інших. У 1903 р. в Олександрівську із благодійницькою ме-

тою було відкрито спеціальну школу для глухонімих з дев'ятилітнім курсом навчання, яке для всіх мешканців Катеринославської губернії було безкоштовним [3, с. 1361].

Вагомим показником рівня забезпеченості медичною допомогою населення є також дані про стан народжуваності та смертності в містах регіону. Так, досліджуючи співвідношення померлих до кількості народжуваних, чітко простежується нерівномірність цього процесу. Якщо з початку 80-х рр. XIX ст. до 1904 р. характерним є збільшення кількості мешканців міст (наприклад, у 1880 р. на одного померлого припадало 1,3 народжуваних; у 1885 р. – 1:1,4; у 1890 р. – 1:1,4; у 1895 р. 1:1,5; у 1900 р. – 1:1,7; у 1903 р. – 1:1,9), то, починаючи з середини першого десятиліття XX ст., рівень смертності знову зростає (у 1905р. – 1:1,5; у 1910 р. – 1:1,4), що, в першу чергу, було викликано поширенням у той час епідемії та великими людськими втратами, пов'язаними із революційними подіями та російсько-японською війною. З 1911 р. і до початку Першої світової війни народжуваність знову перевищувала смертність із середнім показником співвідношення 1:1,8.

Водночас слід зазначити, що дані як смертності, так і народжуваності серед жителів міського простору Російської імперії більш ніж у півтора рази перевищували відповідні показники у більшості європейських держав (зокрема Франції, Німеччини, Норвегії) [69, с. 4]. Щодо показника рівня смертності міського населення від хвороб відносно загальної кількості померлих, то найбільшим він був у Бахмуті (64 %), Олександрівську (38 %), Маріуполі (25%) та Луганську (23 %). У Верхньодніпровську, Катеринославі, Новомосковську та Павлограді він був дещо нижчим і складав відповідно 20 %, 15 %, 13 % та 11 % [55, с. 32].

У досліджуваній період (1880–1914 рр.) найбільший відсоток хворих серед міського населення складали хворі на тиф (30,3 %), дифтерит (23,7 %), дизентерію (15 %), холеру (10,5 %), скарлатину (6,3 %), коклюш (4,8 %), кір (4,8 %), віспу (3,2 %) та сибірську виразку (1,4 %) [45, с. 43]. У середньому від епідемічних захворювань на 100 тис. жителів тоді помирало 737 осіб [69, с. 24]. Причому особливо висока смертність спостерігалася серед хворих на дифтерит (24 %), холеру (20 %), тиф (17 %) та дизентерію (10 %), що є суттєвою ознакою санітарного неблагоустрою міського середовища Катеринославщини. Відзначимо, що смерть у 1909 р. катеринославського губернатора О. М. Клінгенберга від висипного тифу яскраво свідчила, що навіть еліта тогочасного суспільства, попри свої величезні матеріальні статки та можливості, не була застрахована під час епідемічних наступів від смертельних випадків [70, с. 23].

Зрештою на межі XIX–XX ст. міста Катеринославської губернії мали досить високий від загальної кількості міського населення відсоток померлих: Павлоград (3 %), Слов'яносербськ (2,4 %), Бахмут (2,6 %), Катеринослав (2,3 %), Маріуполь (2,3 %), Луганськ (2,2 %), Верхньодніпровськ (2,2 %), Олександрівськ (2 %), Новомосковськ (1 %). Причому, якщо у повітах на 1 тис. мешканців помирало в середньому 25,8 осіб, то в містах цей показник був не на багато меншим – 24,1 особа [69, с. 21]. На нашу думку, це зумовлено, по-перше, величезними міграційними потоками до міст робочого люду, що й було головним джерелом поширення інфекційних захворювань; по-друге, – безвідповідальністю населення щодо збереження свого здоров'я, а саме – антисанітарними умови проживання, вживанням недоброякісних харчів, надто пізні звернення за лікарською допомогою; по-третє, високою ціною медичного обслуговування, а звідси – лікування багатьох у некваліфікованих знахарів, самоучок, що часто призводило до летальних наслідків.

Зазначимо, що найбільшою у містах Катеринославської губернії була дитяча смертність у віці до одного року (на 1 тис. осіб – 22 %), найменшою – у віковій категорії від 10 до 29 років (на 1 тис. осіб – 0,7 %) [26, с. 98]. Фактично високий кое-

фіцієнт смертності у дитячому віці урівнювався низьким коефіцієнтом смертності людей зрілого віку: від 30 до 39 років на 1 тис. осіб помирало 1,2 %; від 40 до 49 – 1,8 %; від 50 до 59 – 2,8 %; від 60 і більше – 8 %. Завдяки цьому знижувався і загальний коефіцієнт смертності.

Протягом 1880–1914 рр. найбільший середній щорічний приріст міського населення серед корінного населення був у Катеринославі (1606), Маріуполі (759), Луганську (594) та Олександрівську (565), що говорить про високий ступінь урбанізації цих міст. Значно нижчими показники природнього приросту населення були у Бахмуті (420), Павлограді (353), Новомосковську (133), Верхньодніпровську (123), що обумовлювалося як незадовільним санітарним станом, так і низьким соціально-економічним потенціалом цих міст. Загалом, порівняно із середнім показником природнього приросту жителів міст Російської імперії (834), міста Катеринославської губернії – із середнім щорічним приростом населення у 570 осіб – ставали головним плацдармом розвитку нового індустріального суспільства досліджуваного регіону.

Таким чином, міської медицини як самостійної організації в Російській імперії не існувало. Органи міського самоврядування не дуже переймалися оздоровчими потребами населення, що сприяло поширенню епідемічних захворювань, високій смертності, переповненості медичних закладів та величезному навантаженню медичного персоналу. Поодинокі ж спроби налагодити лікарську допомогу для населення або впровадити в життя певні санітарні заходи мало покращували загальну картину медичного обслуговування городян. Разом з тим, хоча стан медичного обслуговування міського населення Катеринославської губернії в модернізаційну добу і був недосконалим, з роками він все ж мав виразну тенденцію до покращення. У першу чергу це проявлялося як у поступовому збільшенні кількості лікарняних ліжок і медичного персоналу, так і в розширенні благодійницької діяльності у сфері охорони здоров'я та наданні безкоштовної медичної допомоги малозабезпеченим верствам населення.

Бібліографічні посилання

1. Адрес-календарь Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1910.
2. Верхнеднепровский земский листок. – 1907. – 9 авг.
3. Вестник Екатеринославского Земства. – 1904. – № 46.
4. Вестник Екатеринославского Земства. – 1905. – № 7.
5. Вестник Екатеринослав на 1905 г. – Екатеринослав, 1904.
6. Вестник Екатеринослав на 1909 г. – Екатеринослав, 1909.
7. Вестник Екатеринослав на 1911 г. – Екатеринослав, 1911.
8. Врачебно-Санитарная Хроника 1900 г. – Екатеринослав, 1900.
9. Врачебно-Санитарная Хроника 1902 г. – Екатеринослав, 1902.
10. Врачебно-Санитарная Хроника 1903 г. – Екатеринослав, 1903.
11. Врачебно-Санитарная Хроника 1910 г. – Екатеринослав, 1910.
12. Всеподданнейший отчет Екатеринославского губернатора за 1884 г. – Екатеринослав, 1884.
13. Всеподданнейший отчет Екатеринославского губернатора за 1890 г. – Екатеринослав, 1890.
14. Всеподданнейший отчет Екатеринославского губернатора за 1894 г. – Екатеринослав, 1894.
15. Всеподданнейший отчет о состоянии Екатеринославской губернии за 1913 г. – Екатеринослав,
16. Города России в 1904 году. – СПб., 1906.
17. Города России в 1910 году. – СПб., 1914.
18. Державний архів Дніпропетровської області.
19. Днепр. – 1884. – 20 мая.
20. Донецкая жизнь. – 1909. – 24 дек.
21. Донецкая жизнь. – 1912. – 1 янв.

22. Донецкая истина. – 1907. – 25 сент.
23. Донецкая речь. – 1906. – 3 сент.
24. Ежегодник «Приднепровье» и памятная книжка Екатеринославской губернии на 1914 год. – Екатеринослав, 1914.
25. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь на 1889 г. – Екатеринослав, 1889.
26. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь на 1900 г. – Екатеринослав, 1899.
27. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь 1903 г. – Екатеринослав, 1903. – Вып. III.
28. Екатеринославская копейка. – 1909. – 15 дек.
29. Екатеринославские Губернские Ведомости. – 1890. – 17 янв.
30. Екатеринославский вестник. – 1912. – 27 мая
31. Екатеринославский листок. – 1883. – 24 июля.
32. Журналы Екатеринославского губернского земского собрания 48-й очередной сессии 1913 г. С приложениями. – Екатеринослав, 1914.
33. История России в XIX веке. – СПб., 1900. – Т. 9.
34. **Лившин Я. И.** О жизненном уровне промышленного пролетариата в капиталистических странах / Я. И. Лившин. – М., 1967. – Ч. 1.
35. **Липовская Т. Д.** Роль земств в развитии медицинского обслуживания населения Екатеринославщины в начале XX в. / Т. Д. Липовская // Наддніпрянський історико-краєзнавчий збірник. – Д., 1998. – Вип. 1. – С. 145–149.
36. **Лось Ф. С.** Робітничий клас України в 1907–1913 рр. / Ф. С. Лось. – К., 1962.
37. Мариупольская жизнь. – 1908. – 6 февр.
38. **Молчанов В. Б.** Життєвий рівень міського населення Правобережної України (1900–1914) / В. Б. Молчанов. – К., 2005.
39. **Нестеренко А. А.** Очерки истории промышленности и положение пролетариата Украины в конце XIX – начале XX вв. / А. А. Нестеренко. – М., 1954.
40. Новомосковская жизнь. – 1912. – 10 окт.
41. Обзор Екатеринославской губернии за 1879 г. – Екатеринослав, 1880.
42. Обзор Екатеринославской губернии за 1880 г. – Екатеринослав, 1881.
43. Обзор Екатеринославской губернии за 1888 г. – Екатеринослав, 1889.
44. Обзор Екатеринославской губернии за 1890 г. – Екатеринослав, 1891.
45. Обзор Екатеринославской губернии за 1892 г. – Екатеринослав, 1893.
46. Обзор Екатеринославской губернии за 1895 г. – Екатеринослав, 1896.
47. Обзор Екатеринославской губернии за 1896 г. – Екатеринослав, 1897.
48. Обзор Екатеринославской губернии за 1897 г. – Екатеринослав, 1898.
49. Обзор Екатеринославской губернии за 1899 г. – Екатеринослав, 1900.
50. Обзор Екатеринославской губернии за 1900 г. – Екатеринослав, 1901.
51. Обзор Екатеринославской губернии за 1903 г. – Екатеринослав, 1904.
52. Обзор Екатеринославской губернии за 1909 г. – Екатеринослав, 1910.
53. Обзор Екатеринославской губернии за 1910 г. – Екатеринослав, 1911.
54. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1881 г. – Екатеринослав, 1882.
55. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1899 г. – Екатеринослав, 1902. – Ч. 1.
56. Отчет Екатеринославской Уездной Земской Управы за 1889 г. – Екатеринослав, 1890.
57. Отчет Павлоградской Уездной Земской Управы за 1878/1879 гг. – Екатеринослав, 1879.
58. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1911 год. – Екатеринослав, 1911.
59. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Екатеринославская губерния. – 1904. – Т. XIII.
60. Постановления XXIII очередной сессии Екатеринославского Губернского Земского Собрания с 3-го по 14-ое декабря 1888 г. с приложениями. – Екатеринослав, 1889.
61. Постановления XXVI очередной сессии Екатеринославского Губернского Земского Собрания с 4 по 13 декабря 1891 г. с приложениями. – Екатеринослав, 1892.

62. Российский государственный исторический архив.
63. **Розет Г. И.** Очерки здравоохранения в Донбассе (1871–1964) / Г. И. Розет. – Донецк, 1966. – Т. 1.
64. Русская правда. – 1911. – 9 апр.
65. Справочный листок. – 1909. – 9 марта.
66. **Стародубов А. Ф.** Память истории. г. Екатеринослав (г. Днепропетровск по литературе и воспоминаниям) / А. Ф. Стародубов. – Д., 2001.
67. **Старостін В. С.** Столиця степового краю / В. С. Старостін. – Дніпропетровськ, 2004.
68. Южная заря. – 1910. – 13 июня.
69. Статистический материал по вопросу о высокой смертности в России. – СПб., 1908.
70. **Шляхов О. Б.** На чолі краю: губернатори Катеринославщини початку ХХ ст. / О. Б. Шляхов // Проблеми політичної історії України. – Д., – 2011. – Вип. 6. – С. 17–30.

Надійшла до редколегії 16.12.2011

УДК 94 (477.5 – 477.6) «1918»

О. О. Поплавський

Дніпропетровський державний аграрний університет

ТЕМА ДОНЕЦЬКО-КРИВОРІЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ОСНОВА ПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНИХ ІДЕОЛОГІВ ФЕДЕРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

На основі короткого аналізу останньої роботи В. В. Корнілова «Донецько-Криворізька республіка. Розстріляна мрія» досліджено спроби сучасних прибічників федералізації України підвести ідеологічну основу під свої погляди.

Ключові слова: Україна, Донецько-Криворізька республіка, федералізація, ідеологія, більшовики.

На основе краткого анализа последней работы В. В. Корнилова «Донецко-Криворожская республика. Расстрелянная мечта» исследованы попытки современных сторонников федерализации Украины подвести идеологическую основу под свои взгляды.

Ключевые слова: Украина, Донецко-Криворожская республика, федерализация, идеология, большевики.

Attempts of modern advocates of Ukrainian federalization to present the ideological background according to their views are explored in this research work on the basis of short analysis of the latest work of V.V. Kornilov «Donetsk-Krivoy Rog Republic. A dream executed by shooting».

Key words: Ukraine, Donetsk-Krivoy Rog Republic, federalization, ideology, bolsheviks.

Наприкінці 1917 р. Південь України перетворився на арену братовбивчої громадянської війни, яка перервала державотворчий процес на українських землях. Після захоплення більшовиками влади в Петрограді, війни, яку оголосив Раднарком Росії Центральної Раді, переважна частина українських земель опинилася під владою РСФРР. Остання, застосовуючи зброю, відновила старе імперське панування в Україні. Для маскування справжнього стану речей російськими більшовиками на Півдні України було створено декілька псевдонезалежних республік на чолі з маріонетковими урядами, керованими з Петрограда (Донецько-Криворізька,